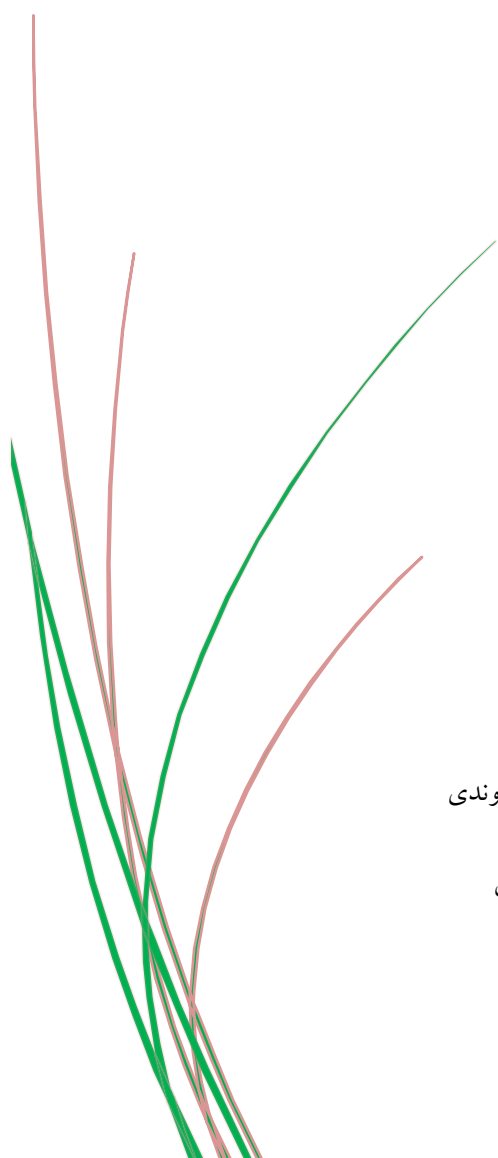

اهم مسائل سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در کشور

تهیه و تنظیم: حوزه حکمرانی شهروندی

مدرسه حکمرانی شهید بهشتی

تابستان ۱۳۹۸

فهرست مطالب

۲.....	بیان مساله.....
۶.....	بیان مسئله و سؤالات تحقیق.....
۷.....	بخش اول- تعریف.....
۸.....	بخش دوم- توصیف.....
۱۰.....	وضعیت آماری سازمان های مردم نهاد در ایران.....
۱۲.....	آسیب شناسی سازمان های مردم نهاد در ایران.....
۱۵.....	بخش سوم - خطمشی های پیش رو.....
۱۶.....	فهرست منابع.....

بیان مساله

سازمان‌های مردم‌نهاد، که به اختصار از آن به سمن یاد می‌شود، در راستای رشد جامعه مدنی و پدیده دولت - ملت مدرن، در جوامع توسعه یافته غربی شکل گرفت. توکویل جامعه مدنی را جامعه‌ای در پی محدود کردن قدرت دولت و پاسخگو ساختن آن تعریف می‌کرد و راه رسیدن به این مهم را توزیع قدرت بین نهادهای گوناگون دولت برپایه اصل تفکیک قوا می‌دانست. لذا از نظر او مهم‌ترین وسیله کنترل قدرت، وجود انجمن‌های مردم‌نهاد است. انجمن‌های اجتماعی، فرهنگی، حرفه‌ای و مذهبی در جامعه مدنی، می‌توانند قدرت دولت را کنترل کنند. این انجمن‌های متکثر و متعدد به قول توکویل چشم مستقل جامعه را تشکیل می‌دهند و حافظ آزادی و تنوع در دموکراسی‌های توده‌ای هستند. مهم‌ترین هدف ایجاد و تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد غیردولتی افزایش ظرفیت نظام اجتماعی از طریق ایجاد شرایط مساعد برای بارور شدن توانمندی‌های بالقوه است. به عبارت دقیق‌تر ضرورت ایجاد و تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد را می‌توان در تحقق اهدافی چون کوچک‌سازی دولت، توانمندسازی مردم و افزایش سرمایه اجتماعی، کارآمدترسازی نظام اقتصادی، بهینه سازی فرآیند برنامه‌ریزی و عملیاتی‌تر سازی برنامه‌ها و مقابله با آسیب‌ها دانست. نهادهای اجتماعی به ویژه نهادهایی که به صورت خودجوش از بطن و متن جامعه رویش پیدا می‌کنند آثار ماندگاری را در ساخت جامعه بر جا می‌گذارند. این نهادها بعد از پیدایش خود، مناسبات و شکل ساختاری جوامع را تحت تاثیر قرار می‌دهند و حاکمان سیاسی را به عنوان تدبیرکنندگان امور جامعه، ملزم به ایجاد تدابیری برای حذف، پذیرش، تعدیل، سازگاری و... می‌سازند. افزایش آگاهی‌های اجتماعی، ناکارآمدی مدیریت یک جانبه از سوی دولت، ضرورت مشارکت مردمی در پیشبرد امور و... از جمله عللی محسوب می‌شوند که باعث ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد شده‌اند. رویکرد سازنده و مثبت به این سازمان‌ها این است که این سازمان‌ها به همراه نظام سیاسی در مجموع باعث افزایش رضایت مندی شهروندان خواهند شد. اما مهم‌ترین کارکردهای سازمان‌های مردم‌نهاد عبارتند از:

- ✓ پر کردن شکاف جامعه و حکومت؛
- ✓ اولویت‌بندی تقاضاهای اجتماعی؛
- ✓ مشاوره به حکومت؛
- ✓ نقد عملکرد حکومت؛
- ✓ تاثیرگذاری فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر نهادهای دولتی؛
- ✓ ارتقای سطح فرهنگ مشارکت عمومی؛
- ✓ افزایش آگاهی‌های اجتماعی مردم؛
- ✓ توان بالا برای جذب نخبگان اجتماعی؛
- ✓ ایجاد هماهنگی و انسجام اجتماعی؛
- ✓ کاهش خشونت اجتماعی؛

سازمان‌های مردم‌نهاد ریشه در تاریخ و فرهنگ غرب دارند و ورودشان به جوامع دیگر هم‌زمان با فرآیند رشد مدرنیته در این جوامع است و معمولاً در بین اقشار متمایل به فرهنگ غرب زودتر جای خود را باز می‌نمایند. در جامعه ما نیز سازمان‌های مردم‌نهاد ابتدا در بخش خاصی از جامعه که با فرهنگ غرب قرابت بیشتری دارد متولد شده‌اند و در حال حاضر نیز بیشتر سمن‌ها متعلق به این قشر از جامعه هستند. اما مشکل زمانی روشن خواهد شد که ما بعد از مدتی ما شاهد این خواهیم بود که سمن‌های ما تنها به دغدغه‌ها و نیازمندی‌های یک بخش از جامعه می‌پردازند و در عمل نیازها و دغدغه‌های بخش‌های دیگر جامعه از فرآیند اجتماعی و سیاست‌گذاری جامعه حذف خواهد شد. نتیجه آن نیز در نقصان ثبات اجتماعی و افزایش نارضایتی مردم از یک سو و تغییر فرهنگ جامعه (غربی شدن) از سوی دیگر مشاهده خواهد شد. برخی از موانع فعالیت مؤثر سمن‌ها عبارتند از:

- نا آگاهی جامعه نسبت به کارکردهای سازمان‌های مردم‌نهاد
- ناکافی بودن بودجه سمن‌ها
- نبود عملکرد حرفه‌ای سمن‌ها
- وابستگی به احزاب سیاسی
- فقدان قانون جامع و کارا برای تشکیل و فعالیت سمن‌ها
- عدم نظارت مناسب بر فعالیت آن‌ها
- باور و درک ضعیف مردم از نقش سازمان‌های مردم‌نهاد
- باور ضعیف دولت از نقش سمن‌ها
- باور ضعیف سازمان‌های مردم‌نهاد از نقش مؤثر خود
- ساختار سازمانی نامناسب
- نداشتن برنامه‌های مدون
- توانایی کم در انجام کار تیمی
- ضعف دسترسی به اطلاعات
- نداشتن مرکز تجمع ثابت برای اعضای سمن‌ها وجود دستگاه‌های کنترل‌کننده چندگانه و ناهماهنگ در سیستم دولتی
- عدم شفافیت و پاسخگویی مناسب در سیستم‌های کنترل
- عدم فراهم بودن بستر مناسب برای فعالیت آن‌ها
- افزایش بی‌رویه و بدون ضابطه ایجاد این سازمان‌ها
- استفاده ابزاری جریان‌ات سیاسی از این تشکله‌ها
- تأثیر منفی بر امنیت عمومی در برخی از اوقات
- عدم فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد در قالب مجوزهای صادره و اساس نامه‌ها
- تمرکز تشکله‌های مردمی در استان تهران و تمرکز تصمیم‌گیری در پایتخت

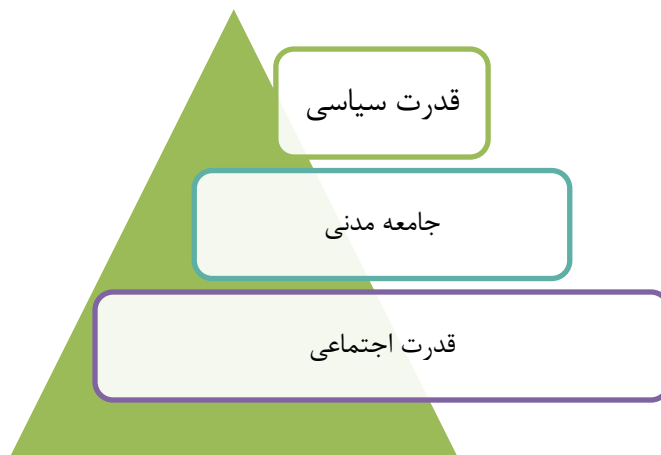
با توجه به آسیب‌ها، تهدیدات و انحرافات که پیرامون سازمان‌های مردم‌نهاد، وجود دارد و به برخی از آن‌ها قبلاً اشاره گردیده است، اصلاح، تقویت و حمایت از این تشکل‌ها باید در دستور کار همگان و از جمله نهادهای حکومتی و به ویژه دولت قرار گیرد. در ذیل به برخی از مواردی که یاری رسان این تشکل‌ها در توفیق بیشتر نسبت به دستیابی به اهدافشان می‌باشد، به صورت بسیار مختصر اشاره می‌گردد:

- توانمندسازی سمن‌ها در ارتباط با اتخاذ راهبرد داشتن برنامه عملیاتی و جذب منابع مالی چندمرجعی شامل بخش‌های مختلف دولتی، خصوصی و خیرین (نه فقط یک مرجع مشخص) کمک شایانی به تقویت این تشکل‌ها خواهد نمود.
- توانمندسازی سمن‌ها برای خوداتکایی مالی با افزایش درآمد از طریق فروش محصولات و خدمات به دولت و بخش خصوصی متناسب با چارچوب اساسنامه، متضمن موفقیت آن‌ها خواهد بود.
- سازمان‌های مردم‌نهاد بهتر است فعالیت‌های کم‌هزینه و زودبازده با تأثیرگذاری طولانی مدت و برای جمعیت بیشتر را انتخاب نمایند.
- مسئولان امور فرهنگی و رسانه‌ای، مانند تهیه‌کنندگان برنامه‌های صداوسیما، و روزنامه‌نگاران در برنامه‌ها و نوشته‌های خود به اطلاع‌رسانی و آگاهی اجتماعی شهروندان بیشتر توجه کنند و در این زمینه از نظرات کارشناسان اجتماعی و پژوهشگران فعال در حوزه مشارکت و تجربه سایر کشورها استفاده کنند.
- برنامه‌ریزان امور آموزشی و تهیه‌کنندگان کتب درسی، به مسائلی از قبیل تقویت روحیه همکاری و مسئولیت‌پذیری و انجام کارهای گروهی در بین دانش‌آموزان بیشتر اهمیت دهند و سعی کنند تا حد امکان، کارهایی از قبیل برگزاری مسابقات و برگزاری اردو را به خود دانش‌آموزان واگذار نمایند و خود بیشتر نقش هدایت‌کننده را به عهده داشته باشند.
- پیشنهاد می‌شود با توجه به این که حوزه فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد بسیار وسیع است، در هر یک از حوزه‌های فعالیت این تشکل‌ها، مطالعات جداگانه و به صورت عمقی جهت شناخت هر چه بیشتر آن‌ها صورت گیرد.
- متناسب با نیاز منطقه‌ای، چارچوب فعالیت‌ها توسط سازمان‌های ذی‌ربط مشخص گردد.
- بر اساس نوع فعالیت‌ها و عناوین تشکل‌ها، دستورالعمل‌ها و ضوابط تدوین، تصویب و ابلاغ شود.
- از جناحی و سلیقه‌ای عمل کردن در دادن مجوزها پرهیز گردد.
- از چهره‌های فرهنگی، مذهبی و علمی مراکز آموزش عالی بهره‌گیری شود.
- کاربرد سازمان‌های مذکور توسط رسانه‌ها به نحو مناسب تبیین، تبلیغ و اطلاع‌رسانی شود.
- در صدور مجوز و فعالیت این سازمان‌ها، نقش دستگاه‌های انتظامی و امنیتی برجسته‌تر گردد.
- در عضوایی یا پذیرش اعضا در تشکل‌ها، از جذب عناصر سیاسی افراطی و یا وابسته به بیگانه به شدت پرهیز گردد.
- توسط دستگاه‌های ذی‌ربط، نیازسنجی لازم و معمول و بر آن اساس تعداد و نوع نیاز سازمان‌های مردم‌نهاد مشخص و تعریف گردد.

- زمینه‌ای فراهم گردد که بین سازمان های مردم نهاد، نیروی انتظامی و سایر دستگاه های ذی ربط هماهنگی لازم معمول گردد.
- سازمان بهزیستی، کمیته امداد، وزارت کشور و نیروی انتظامی برای تشکیل بانک اطلاعاتی از سازمان های مردم نهاد استفاده نمایند و هماهنگی لازم در این رابطه را انجام دهند.
- قانون تشکیل و سازماندهی سازمان های مردم نهاد به صورت ویژه از طریق مجلس تصویب و دستگاه های اجرایی ملزم به رعایت آن گردند.
- لازم است یک نظام‌نامه‌ی قانونی نیز برای سمن‌ها وجود داشته باشد. در این نظام‌نامه می‌بایست به سوالاتی از قبیل چگونگی تاسیس، شیوه‌ی اداره شدن، خدمات قابل ارائه، تامین مالی و ... پاسخ داده شود.
- از فعالیت خارج از چارچوب قانونی مصوب برای سازمان های مردم نهاد قویاً جلوگیری شود.
- با توجه به حساسیت برخی از مردم که شاکله اصلی سازمان های مذکور را تشکیل می‌دهند زمینه ای فراهم شود که سازمان‌های دولتی در زمینه اجرایی شدن کمک های مردمی نقش کمتری داشته باشند.
- از سمن ها در سه نقش متفاوت ناظر، مشاور و مجری پروژه های بخش دولتی استفاده گردد.
- نظام های مشارکت سمن ها در فرآیندهای قانون گذاری تدوین گردد.
- سمن ها برای استیفای حقوق مخاطبان به طور کامل آموزش داده شوند.
- عضویت در شوراهای تصمیم گیری بخش عمومی می‌تواند به تقویت و بهبود سمن‌ها کمک شایانی نماید.
- بالا بردن سطح آموزش با استفاده از دوره ها و کلاس های مناسب برای اعضای تشکل ها امری بسیار ضروری است.
- آموزش دوره های مدیریتی به منظور پذیرش مسئولیت در این سازمان ها امری است واجب و اجتناب ناپذیر؛ به عبارت دیگر، تربیت مدیر برای سمن‌ها، فوق العاده مهم می‌باشد.
- توجه به استعداد و توانایی های افراد برای پذیرش مشاغل و مسئولیت ها، تضمین کننده موفقیت یک سازمان مردم نهاد و عدم توجه به این مقوله، مستوجب ناکامی است.

بیان مسئله و سؤالات تحقیق

سازمان های مردم نهاد (سمن)، به سازمان هایی داوطلبانه، غیردولتی، غیرانتفاعی، عام المنفعه و خیرخواهانه اطلاق می شود که مطابق اساسنامه مشخص در حوزه های خاص به فعالیت مشغولند و ویژگی مهم آن ها غیرسیاسی بودنشان است. سمن ها تحت عنوان شخصیت حقوقی سازمان خود، حق انجام فعالیت سیاسی ندارند. خیرخواهانه بودنشان به این معناست که هدف از تشکیل این سازمان ها کسب درآمد اقتصادی نیست و اگر درآمدی به دست آورند باید در راستای اهداف خیرخواهانه عمومی یا حل مشکلی از اجتماع که در اساسنامه قید شده است، هزینه کنند. در ایران، سمن ها نسبتاً نوپا بوده و مراحل ابتدایی رشد و بلوغ خود را طی می کنند. با وجود این، در آیین نامه ها و قوانین کشور اهمیت خاصی به توانمندسازی سمن ها و لزوم بهره گیری از نقش موثر و قابلیت های آن ها به ویژه در دولت یازدهم (که به تازگی آئین نامه تشکل های مردم نهاد مورخ ۹۵/۶/۱۳ تصویب شده است) مبذول شده است. در حال حاضر وضعیت و برآورد درست و دقیقی از وضعیت این سازمان ها (تعداد دقیق و ...) در اختیار نیست. وزارت کشور و سازمان بهزیستی کشور و دستگاه های دیگر به سمن ها مجوز می دهند در حالی که این ها از نظام مشخصی تبعیت نمی کنند و اساساً یک نگاهت نهادی در این زمینه وجود ندارد. وجود بهم ریختگی در مجوز سمن ها در ایران و همچنین بهره برداری سیاسی گروه ها و احزاب از سمن ها از جمله چالش های مهمی است که باید بدان پرداخته شود. سمن ها به عنوان بخشی از جامعه مدنی در شکل گیری حکمرانی در آینده نقش بسیاری مهمی در دنیا پیدا کرده اند و این مهم را بسیاری از دولت مردان واقفند. از این رو این گزارش دنبال آن است که به وضعیت سمن ها، چالش ها و مسائل مختلف این حوزه بپردازد و مسئولین را از یک غفلت راهبردی برهاند و با ارائه راهکارهای بهبود، سیاست گذاری صحیحی در این زمینه صورت گیرد.

لذا سؤالات اصلی این تحقیق عبارتند از:

- مهم ترین چالش ها و مسائل سمن ها در کشور کدامند؟
- راهکارهای بهبود و تقویت سمن ها در کشور چیست؟

بخش اول - تعریف

سازمان مردم نهاد که سابقاً به عنوان سازمان غیردولتی از آن نام برده می شد، از زوایای گوناگون و توسط اشخاص حقیقی و حقوقی متعدد، به گونه های مختلفی معرفی گردیده است؛ چرا که همانند سایر مفاهیم در حوزه علوم انسانی و اجتماعی، بر سر تعریف آن اجماع نظر وجود ندارد؛ لکن ارائه تعاریفی چند از این گونه از سازمان ها، می تواند درک روشنی را درباره ی آن ها به ذهن انسان بنشانند. لذا برخی از این تعاریف در ذیل مورد اشاره قرار گرفته است:

- ◀ سازمان مردم نهاد یا سمن (NGO) به سازمانی اشاره می کند که مستقیماً بخشی از ساختار دولت محسوب نمی شود اما نقش بسیار مهمی به عنوان واسطه بین فرد فرد مردم و قوای حاکم ایفا می کند
- ◀ سازمان مردم نهاد به تشکلهایی اطلاق می شود که توسط اشخاص حقیقی غیردولتی بصورت داوطلبانه با رعایت مقررات تأسیس و غیر انتفاعی، غیر سیاسی و عضو پذیر می باشد.
- ◀ سازمان های مردم نهاد گروه های کوچکی هستند که از افراد علاقه مند به برطرف نمودن یک معضل (اعتیاد، تخریب محیط زیست، آسیب های اجتماعی، حقوق بشر، بهداشت و ...) بوده و برای تحقق هدف خود به صورت داوطلبانه در یک ساختار قانونی و منسجم به صورت غیر دولتی، غیرسیاسی، غیرانتفاعی و غیرتجاری به فعالیت های خیرخواهانه می پردازند. (رفیعی، صباغ و ابراهیمی؛ ص ۳۴۷).
- ◀ سازمان مردم نهاد، به سازمان هایی اطلاق می شود که توسط مردم و برای رفع یک مشکل جمعی شکل می گیرند. واژه سازمان مردم نهاد (سمن) از سوی فرهنگستان زبان فارسی و پس از آغاز به کار دولت نهم به جای واژه سازمان غیردولتی مورد استفاده قرار گرفت.
- ◀ بانک جهانی، تعریف نسبتاً شفافی از سازمان های غیردولتی ارائه نموده است. بانک جهانی، سازمان غیردولتی را از جمله «سازمان های خصوصی بر می شمارد که فعالیت های خود را در حوزه های کاهش امراض، ارتقاء منافع و مصالح فقرا، حفظ محیط زیست، ارائه خدمات اجتماعی اساسی و یا توسعه اجتماعی، برنامه ریزی و اجرا می کند (مقیمی؛ ۱۳۸۷؛ ص ۱۵).
- ◀ آژانس توسعه بین المللی آمریکا (USAID) به عنوان یک نهاد حمایت کننده از سازمان های مردم نهاد در کشورهای دیگر، تعریفی دیگر از سازمان های مردم نهاد ارائه نموده است. از نظر USAID سازمان های مردم نهاد عبارتند از:
 - سازمان هایی که مسائل و مشکلات توسعه همچون فقر یا بی اعتنایی به محیط زیست را تجزیه و تحلیل می کنند و مناظرات و برنامه های آموزش ملی در باب این موضوعات را سازماندهی و اجرا می کنند؛
 - سازمان هایی که با دیگر سازمان ها و افراد منافع مشترکی دارند
 - سازمان هایی که از اصلاحات سیاسی و اجتماعی همچون حفظ امنیت و محیط زیست حمایت می کنند؛

- سازمان‌هایی که از اهداف خاص توسعه همچون خدمات ریزی خانواده یا زیرساخت‌های توسعه حمایت می‌کنند
- سازمان‌هایی که خدمات ارائه می‌دهند، مانند سازمان‌هایی که برای بهبود وضعیت زندگی و معیشت کودکان تلاش می‌کنند

- ◀ دیان اتو سازمان‌های غیردولتی را چنین تعریف می‌کند: «یک سازمان غیردولتی، شخصیتی غیرانتفاعی است که اعضای آن، شهروند یا مجموعه‌ای از شهروندان یک یا چند کشور هستند که نوع فعالیت آن به منظور پاسخ‌گویی به احتیاجات افراد جامعه و یا جوامعی که سازمان مذکور با آن همکاری می‌نماید، تعیین می‌شود» (دولت رفتار حقیقی؛ ۱۳۸۸؛ ص ۳۸۹)
- ◀ سالمون لستر می‌گوید «سازمان غیردولتی، تشکل مستقل، منعطف، دموکراتیک و غیرانتفاعی است که فعالیت‌های خود را در جهت کمک به تقویت بنیه‌های اقتصادی و اجتماعی گروه‌های حاشیه‌ای، حل معضلات عامه و گاه رفع مسائل قشر خاصی متمرکز نموده است» (دولت رفتار حقیقی؛ ۱۳۸۸؛ ص ۳۸۹).
- ◀ در تعریفی دیگر جک پلانو و ری التون، معتقدند سازمان غیردولتی، سازمانی است با سازوکاری برای فراهم ساختن زمینه همکاری میان گروه‌های ملی درباره مسائل بین‌المللی به ویژه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، انسان‌دوستانه و تکنیکی (گلشن پژوه؛ ۱۳۸۱؛ ص ۳۰).
- ◀ اداره اطلاعات عمومی سازمان ملل به هر سازمان غیردولتی و داوطلبانه‌ای که در سطح محلی، ملی یا بین‌المللی فعالیت دارد و افرادی با علایق مشترک آن را اداره می‌کنند این عنوان را اطلاق می‌نماید (کاملی و رضایی؛ ۱۳۹۰؛ ص ۶۴).

بخش دوم - توصیف

امروزه در نتیجه تحولاتی چون افزایش روزافزون تحصیلات عالی و رشد چشم‌گیر ارتباطات رسانه‌ای و اینترنتی و آگاهی سیاسی و اجتماعی، شاهد گسترش روزافزون NGO در ایران هستیم. سازمان‌های غیردولتی در پی رخدادهای دهه ۱۳۷۰ و پس از گذشت حدود یک دهه از انقلاب ۱۳۵۷ گسترش یافتند. تعداد این سازمان‌ها در سال ۱۳۴۷ تنها ۳۷۷ گزارش شده است، اما تا سال ۱۳۷۸ تعداد آن‌ها به ۴۰۰۰ رسید، که از آن میان، بسیاری دیگر وجود دارند که به ثبت نرسیده‌اند. هم‌چنین در حالی که از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۶۵ تنها ۱۳ سازمان غیردولتی زنان در ایران وجود داشت، تا سال ۱۳۷۹ این تعداد به ۱۵۸ سازمان ثبت شده و ۹۲ سازمان ثبت نشده رسید. در سال ۱۳۸۰ این تعداد به ۲۲۸ سازمان ثبت شده و ۲۰۰ ثبت نشده و در سال ۱۳۸۱ به ۲۷۹ ثبت شده و ۲۸۹ ثبت نشده افزایش یافته است. یکی از عوامل رشد کمی سازمان‌های مردم‌نهاد تأثیر برنامه سوم توسعه است که برای دوره برنامه چهارم نیز تنفیذ شده است. در این برنامه برای حل بسیاری از معضلات اجتماعی بر استفاده از توان سمن تأکید شده است. برای نمونه براساس بنده ماده ۱۹۴ قانون برنامه سوم «ارتقاء مشارکت نهادهای غیردولتی و مؤسسات خیریه، در برنامه‌های فقر زدایی و شناسایی کودکان یتیم و خانواده‌های زیر خط فقر،

در کلیه مناطق کشور توسط مدیریت‌های منطقه‌ای و اعمال حمایت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای افراد یاد شده توسط آنان و دستگاه‌ها و نهادهای مسئول در نظام تأمین اجتماعی صورت می‌گیرد. در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ در ادامه بند «ه» بر این مسئله تأکید شده است که: «اتخاذ رویکرد توانمندسازی و مشارکت محلی، بر اساس الگوی نیازهای اساسی توسعه و تشخیص نیاز توسط جوامع محلی برای ارائه خدمات اجتماعی ... از جمله اهداف توسعه‌ای دولت بشمار می‌آید». همچنین ماده ۹۶ بند ب شماره ۶ قانون نیز بر «تقویت نقش مردم و سازمان‌های غیر دولتی در امر پیش‌گیری و مبارزه با اعتیاد تأکید دارد». همین‌طور در بند «ی» این مسئله عنوان شده است که دولت باید نسبت به «تهیه و تدوین طرح جامعه توانمندسازی زنان خود سرپرست و سرپرست خانواده با همکاری سایر سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط و تشکل‌های غیردولتی و تصویب آن در هیئت وزیران در شش ماهه نخست سال اول برنامه» اقدام کند. بنابراین، در بستر قانون برنامه سوم و برنامه چهارم می‌توان زمینه‌های علمی روشنی از طرح همکاری سازمان‌های غیر دولتی زنان و دستگاه‌های دولتی مسئول مربوطه ایجاد کرد. اگر این فرض را بپذیریم که رویکرد دولت به مسئله سازمان‌های غیردولتی زنان، رویکردی توسعه‌ای با تأکید بر مشارکت سطح بالای افراد جامعه در توانمندسازی است و در این راه، مسئله جنسیت از اهمیت بالایی برخوردار است، دولت به دنبال هماهنگ کردن و تدوین راهکارهایی برای اصلاح رابطه خود با سازمان‌های غیر دولتی زنان است. از دیگر عوامل رشد سازمان‌های مردم‌نهاد به ویژه در فعالیت زنان گرایش‌های اخلاقی و دینی در جامعه اسلامی است. شعار راهبردی «کلکم راعٍ و کلکم مسئول عن رعیت» که برگرفته از آموزه‌های اسلامی است نقش مؤثری در ترغیب افراد به تشکل‌های غیردولتی برای ایفاء وظیفه اجتماعی دارد (فرامرزی قراملکی و سالاری؛ ۱۳۸۸؛ ص ۶۲-۶۴).

اما ساختار NGO ها در ایران را می‌توان به سه نوع سنتی در سطح محلی، نیمه سنتی یا نیمه مدرن در سطح ملی و مدرن در سطح ملی و بین‌المللی تقسیم کرد. شماری از سازمان‌های غیر دولتی خیریه‌ای و اعتباری شامل صندوق‌های قرض‌الحسنه به شکل سنتی اداره می‌شوند، مشکل اداره غالب NGO ها در کشور نیمه سنتی یا نیمه مدرن است که به نوعی در حال گذار از سنتی به مدرن هستند، تعداد کمی از سمن‌ها هم از ساختاری مدرن برخوردارند اما به دلیل بهره نرفتن مناسب از دانش و تجربه‌های بین‌المللی و ظرفیت فنی، فرهنگ همکاری و مبادله اطلاعات پایین، به روز نبودن آگاهی‌های آنان درباره عملکرد سمن‌های مدرن بین‌المللی از نظر فنون، ظرفیت و مهارت‌های علمی و تخصصی قابل مقایسه با هم‌تایان خود در دنیا نیستند. بنابراین به منظور اثرگذاری و پویایی در عرصه ملی و بین‌المللی ضروری است که سمن‌ها به تغییرات و تحولات بنیادین در ساختار خود پرداخته و همکاری با مراکز دولتی و غیر دولتی و نیز عامه مردم را افزایش دهند و با نیازسنجی و بصیرت کافی به شرایط محلی، ملی و بین‌المللی نظر کرده اهداف و فعالیت‌ها را تعریف و تعقیب نمایند. یکی از اخلاقی‌ترین تدبیرها در تأمین بودجه سمن استفاده از کمک‌های مردمی به صورت نامشخص است تا امکان پولشویی را نیز از بین ببرد (فرامرزی قراملکی و سالاری؛ ۱۳۸۸؛ ص ۶۶).

همچنین می‌توان برای سازمان‌های مردم‌نهاد کارکردهای زیر را بیان نمود:

- ◀ اطلاع رسانی و آگاه سازی عمومی و آموزش
- ◀ جلب مشارکت‌های مردمی در زمینه‌های مختلف و متناسب با اهداف سازمان و بسیج عمومی
- ◀ ایجاد گسترش و تقویت هماهنگی بین بخش‌های دولتی و مردم
- ◀ گسترش نظارت عمومی
- ◀ ارزیابی پروژه‌ها و فعالیتهای عمومی
- ◀ افزایش بهره‌وری در استفاده از منابع
- ◀ ارائه راهکارها و پیشنهادهای دولت به منظور کمک به رفع مشکلات و نارسایی‌ها
- ◀ پایداری در تولید و مصرف منابع طبیعی و محیط زیست (بیابان زدایی، درخت کاری)
- ◀ منابع تولید (بازاریابی، بهره برداری پایدار، توسعه، حفظ)
- ◀ ارائه خدمات به بخش عمومی جامعه و بخش دولتی (امدادسانی، امور خیریه‌ای، بهداشتی و انجام پروژه‌های تحقیقاتی به همکاری با بخش دولتی در اجرای پروژه‌ها)
- ◀ همکاری با ارگان‌های دولتی: اقدامات مشترک برای پیشبرد برنامه‌ها

وضعیت آماری سازمان‌های مردم نهاد در ایران

متأسفانه در این زمینه آماری دقیقی در وزارت کشور، وزارت ورزش و جوانان، سازمان بهزیستی، مرکز پژوهش‌ها مجلس و .. وجود ندارد. تنها آمار موجود در این زمینه اطلاعات کسب شده از مصاحبه‌های مدیران و مسئولان کشور است.

❖ برطبق مصاحبه آقای رضا حجتی، مدیرکل دفتر مشارکتهای اجتماعی وزارت ورزش و جوانان آمار سمن‌ها (مورخ ۹۴/۱/۲۶):

✓ کشورهای پیشرفته به ازای هر ۱۰۰ جوان یک سمن دارند اما در ایران به ازای هر ۵۰ هزار نفر یک سمن وجود دارد که این آمار بسیار پایین است.

❖ مطابق با مصاحبه آقای داود امینی، مشاور وزیر کشور و معاون امور سازمانهای مردم نهاد کشور مورخ ۹۲/۱۰/۲۳ ✓ تعداد سازمانهای مردم نهاد در کشور طبق آمارهای صورت گرفته بالغ بر ۱۷ هزار سازمان مردم نهاد در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی است که بیشترین آمار را در حوزه خیریه است.

❖ مطابق با مصاحبه آقای محمد درویش، مدیرکل دفتر آموزش و مشارکتهای مردمی سازمان حفاظت محیط زیست مورخ ۹۳/۱۰/۴:

✓ در سال ۱۳۸۴ شمار تشکلهای زیست محیطی در کشور ۶۳۰ مورد بود که پس از هشت سال فعالیت دولت گذشته این رقم به ۴۲۳ تشکل کاهش یافت.

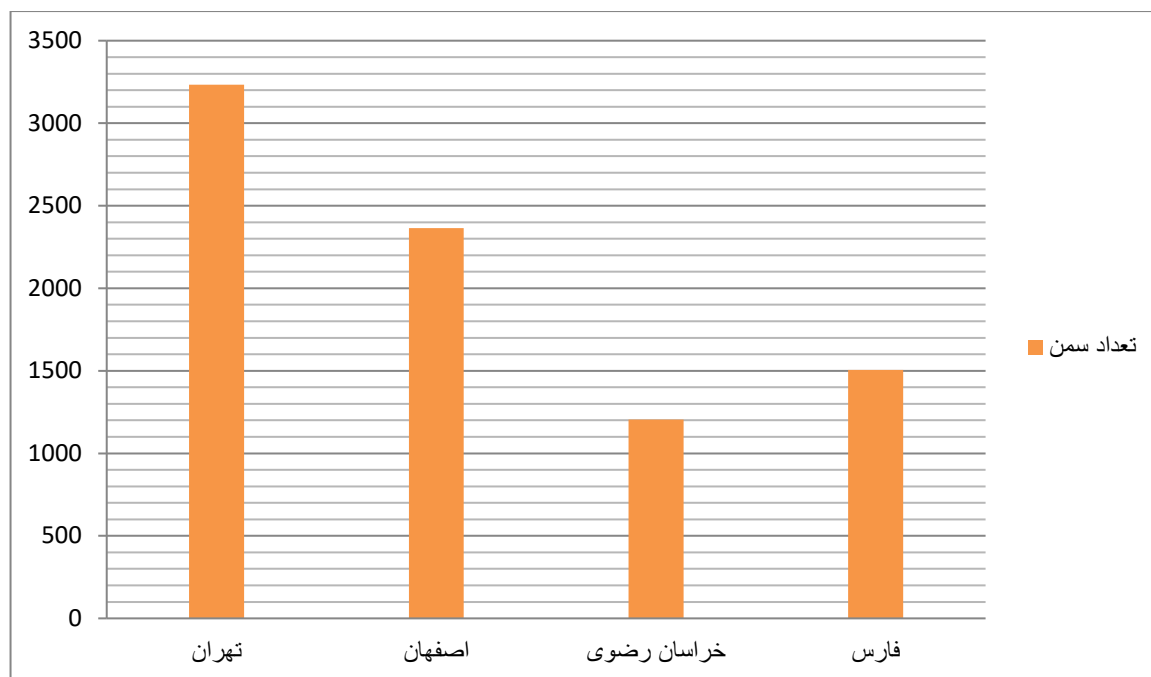
- ✓ طی یک سال اخیر با حمایت و تشویقهای انجام شده شمار این تشکلهای به ۷۶۴ مورد افزایش پیدا کرده که معنی دار و نشانگر اهمیت این حوزه برای ریاست سازمان حفاظت محیط زیست است.
- ✓ در صورتی که طبق افق ۱۴۰۴ قرار باشد جمهوری اسلامی ایران کشور نخست منطقه باشد باید در همه حوزه ها از جمله محیط زیست حرف برای گفتن داشت زیرا هم اکنون در کشوری مانند ترکیه ۹۷۰۰ سمن در این حوزه فعالیت دارد.

❖ مطابق با پایگاه اطلاع رسانی و خیریه های کشور (khairieh.ir)

مطابق آمار این پایگاه ۲۲۱۸۱ خیریه، انجمن و سمن در کل کشور وجود دارد. که تقسیم این سمن ها به تفکیک استانی به صورت زیر است:

استان	تعداد سمن	استان	تعداد سمن	استان	تعداد سمن
اصفهان	۲۳۶۴	تهران	۳۲۳۴	آذربایجان شرقی	۸۷۷
آذربایجان غربی	۷۰۴	اردبیل	۳۸۷	البرز	۴۶۰
ایلام	۳۶۹	بوشهر	۴۴۵	چهارمحال بختیاری	۴۷۵
خراسان شمالی	۲۶۸	خراسان رضوی	۱۲۰۵	خراسان جنوبی	۶۰۳
خوزستان	۷۶۸	زنجان	۲۹۸	سمنان	۳۳۱
سیستان بلوچستان	۳۴۳	فارس	۱۵۰۶	قزوین	۲۹۰
قم	۲۸۸	کردستان	۴۴۶	کرمان	۸۷۵
کرمانشاه	۶۸۶	کهگیلویه و بویر احمد	۱۹۸	گلستان	۴۶۸
گیلان	۴۷۵	لرستان	۴۲۵	ساری	۸۸۰
مرکزی	۷۴۴	هرمزگان	۴۱۰	همدان	۵۵۷
یزد	۷۸۶				

طبق این جدول بیشترین سمن و خیریه ها ناظر است به استان های زیر :

❖ در خصوص آمار تعداد کانون های فرهنگی هنری کشور مطابق با مصاحبه آقای حمیدرضا ارباب سلیمانی دبیر ستاد عالی کانون های فرهنگی هنری مساجد مورخ ۹۵/۵/۲۵

✓ آمار کانون فرهنگی و هنری مساجد به بیش از ۲۱ هزار در سال ۹۴ رسیده است.

❖ مطابق با مصاحبه آقای حسن محمدی مدیرعامل اتحادیه موسسات قرآنی مردمی کشور مورخ ۹۵/۲/۳۰:

✓ در کشور ۱۵ هزار موسسه و مرکز قرآنی با ۷۵ هزار نفر عضو وجود دارد.

✓ ۷۰ درصد مخاطبان و متولیان قرآنی بانوان هستند که این امر مبین اهمیت دادن بانوان به مباحث دینی و قرآنی است.

آسیب شناسی سازمان های مردم نهاد در ایران

○ سیاست زدگی سمن ها: یکی از اولی ترین انحرافات سمن ها در ایران انتقال خواسته ها، مطالبات و اطلاعات به سازمان های بین المللی و سرویس های اطلاعاتی بیگانه است. در صورتی که این مطالبات و اطلاعات باید به دولت جمهوری اسلامی ارائه شود. که این مشکل ناشی از نبود سیستم مدیریت اطلاعات است که باعث می شود مهم ترین اطلاعات و آمار کشور به دست ناهلان می افتد و مورد سو استفاده دشمنان واقع می شود. باید برای این مسئله تدبیر دقیقی اندیشیده شود. روی دیگر این سکه آن است که این سمن ها علاوه بر انتقال داده ها به خارج کشور، آرمان ها، خواسته ها و ارزش های همان سازمان های بین المللی و سرویس های اطلاعاتی بیگانه را در کشور دنبال می کنند؛ به عبارت دیگر بر اساس سیاست گذاری آن ها

فعالیت‌های خود را پیش می‌برند که این مسئله باعث نقض حاکمیت ملی جمهوری اسلامی می‌شود. (ارامی، ۱۳۸۷)

○ مسئله مهم دیگر در مورد جامعه مدنی و سمن‌ها در کشور ما این است که مسائل اکثر این‌ها وارداتی است. به عنوان مثال مسئله زنان و اقلیت‌ها را از اروپا و آمریکا آورده‌اند. و بعد از مدتی این قدر تبلیغ کرده‌اند که خودش در حال تبدیل شدن به یک مسئله جدید است. در مقابل مسئله زنان، مسئله واقعی جامعه ما ازدواج، خانواده، امنیت خانواده است. در مقابل مسئله اقلیت‌ها نیز مسئله واقعی جامعه ما ضعف اقتصادی و مرکزگرایی است.

○ از دیگر نقاط ضعف سازمان‌های مردم‌نهاد، منفعل بودن آن‌ها در نقد عملکرد دولت و دولت‌مردان است؛ به خصوص در شرایطی که مسایل فرهنگی-اجتماعی و زیست محیطی و حتی سیاسی، مطالبه مردم از حاکمیت و احزاب رسمی کشور است. در این مواقع سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند به عنوان مؤسسه‌ای شناخته شده و شناسنامه دار منعکس کننده خواسته های مردم باشند.

○ نبود فضای رقابتی واقعی در میان تشکل‌های غیردولتی برای ارتقاء سطح فعالیت‌ها و ارائه خدمات آنان که متأسفانه جای خود را به حمایت‌های احساسی مسئولین و نمایندگان محترم مجلس و ... از تشکل‌های غیردولتی داده است که در مواردی که پای حقوق انسانی و اجتماعی شهروندان مطرح است، جای تأمل و بازنگری دارد و ادامه این روند حقوق افراد تحت پوشش و نهادهای دولتی واگذار کننده را با مشکلات متعدد مواجه می‌کند. در این ارتباط می‌توان مراکز شبانه‌روزی و روزانه تحت نظارت بهزیستی واگذار شده به این تشکل‌ها را نام برد.

○ نداشتن بانک اطلاعاتی کارآمد از همه تشکل‌ها در یک محل مشخص و واحد در کشور به نحوی که بعضاً یک تشکل از چندین ارگان مجوز فعالیت دارد و در آمار همه این نهادهای دولتی لحاظ می‌شود از جمله دیگر آسیب‌هاست. (جلالی و دیگران؛ ۱۳۹۴؛ ص ۹۰).

○ مشکل دیگر سازمان‌های مردم‌نهاد در مسائلی چون عضوگیری، تفویض مسئولیت‌های سازمانی و توسعه منابع انسانی است. اغلب این سازمان‌ها از بعد توسعه منابع انسانی ضعیف‌اند و از ساختار یا برنامه‌هایی برای توسعه کارکنان خود برخوردار نیستند (صمدی، ۱۳۹۴)

○ دسته دیگری از چالش‌های این سازمان‌ها، ناتوانی در نحوه رویارویی با مشکلات است. آن‌ها دسترسی کم و ناچیز به دانش‌های تخصصی مورد نیاز خود دارند. برای نمونه، آن‌ها ممکن است بدین مسئله اشراف داشته باشند که آموزش منابع انسانی بسیار مهم است، اما چه بسا دانش آن‌ها برای مقابله با این چالش اندک باشد. (الوانی، ۱۳۹۱))

○ نداشتن ساز و کار مناسب برای نظارت واقعی اعضا بر عملکرد مالی و ... تشکل‌ها، نبود مرجع رسیدگی برای شکایات اعضا از مدیران و تیم اجرایی یک نهاد غیردولتی، منفعل بودن شبکه‌های غیردولتی

در رسیدگی و نظارت بر عملکرد همدیگر از دیگر آسیب‌هایی است که می‌توان به آن اشاره کرد. (رمضانی قوام آبادی و شفیعی سردشت؛ ۱۳۹۱).

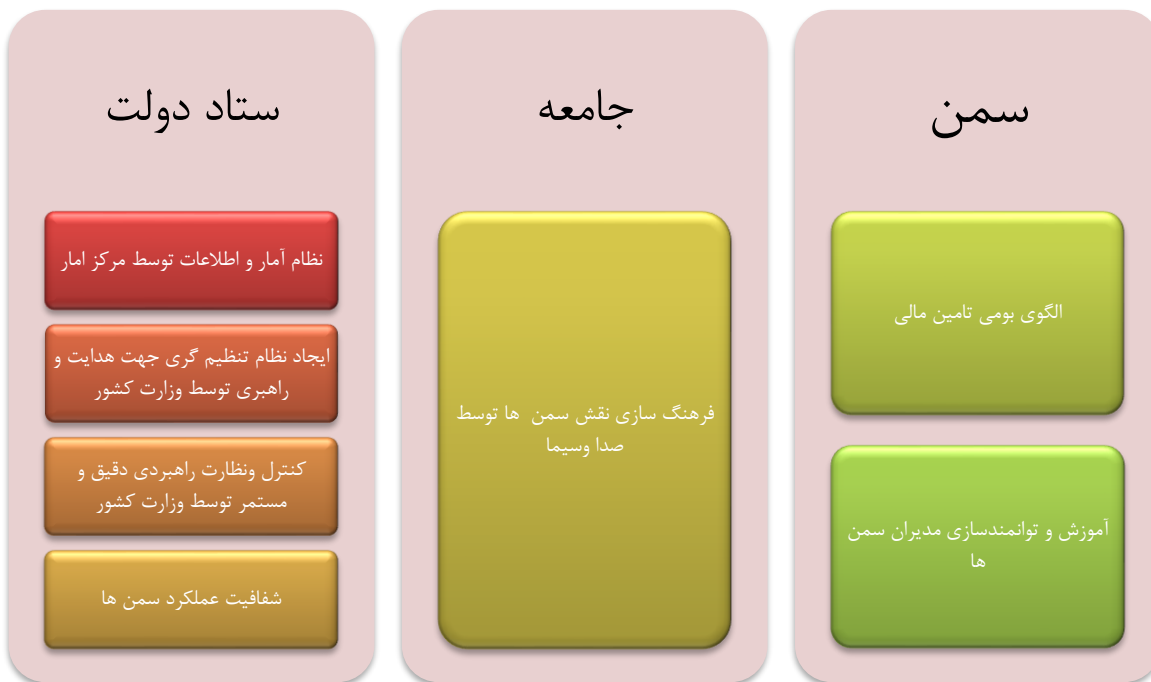
○ ضعف در تامین منابع مالی

از مهمترین ارکان هر سازمانی، سازوکار مالی و تعیین دقیق طرق کسب درآمد میباشد. سمنها نیز از این مقوله مجزا نیستند. سمنها پیش از تاسیس بایستی به فکر تامین منابع مالی خود به نحوی که به استقلال برسند (آرامی، ۱۳۸۷)

○ عدم اطلاع صحیح مردم از سمن ها

در گذشته به علت همبستگی میان مردم و محلات، افراد از اوضاع و رخدادهای شهر و دیار خود بیشتر مطلع بودند. اما امروزه با گسترش جوامع و افزایش تعداد انجمنها و نهادهای مردمی و دولتی، پرواضح است که همهی مردم از گستره فعالیتها، ویژگیها و مزایای عضویت در این سازمانها کمتر مطلع هستند. بنابراین اطلاعرسانی، آگاهیبخشی و ایجاد کانال ارتباطی میان مردم و مسائل اجتماعی یکی از اولیبهترین وظایف سمنها است. ایجاد فرآیندهای مناسب جهت آگاهسازی مردم از پتانسیلها و ظرفیت نهادهای مردمی سبب توانمند شدن آنها، هویت بخشی به افراد و پذیرش نقشهای اجتماعی برای رفع معضلات جامعه میگردد. (زینلی، ۱۳۹۳)

○ افزایش بی رویه و بدون ضابطه ایجاد این سازمانها توسط مراکز متعدد: سازمان بهزیستی، اوقاف و وزارت کشور و

فهرست منابع

- جلالی، م.، حجازی، ی.، رضوانفر، ا.، و پورطاهری، م. (۱۳۹۴). تحلیل چالش های فراروی سازمان های مردم نهاد زیست محیطی استان کردستان. فصلنامه روستا و توسعه، ۸۵-۱۰۷.
- حجاریان، ع.، پورعزت، ع.، قلی پور، آ.، و حجاریان، م. (۱۳۹۰، تابستان). بررسی جایگاه عامه مردم در سستم مهار و موازنه قدرت. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۱۹-۵۳.
- خزائلی پارسا، ف. (۱۳۸۲). *سازمان های غیردولتی، تاریخچه، تعریف و ویژگی ها* (نسخه چاپ اول، جلد اول). تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خورشیدوند، ر. (۱۳۸۸، مهر و آبان). بررسی نقش مشارکت سازمان های مردم نهاد در برقراری نظم و امنیت. *دوماهنامه توسعه انسانی پلیس*، ۳۵-۴۴.
- دمازی، ب.، حیدرنیا، م.، و رهبری بناب، م. (۱۳۹۳، مهر و آبان). نقش و عملکرد سازمان های مردم نهاد در حفظ و ارتقای سلامت جامعه. *فصلنامه پایش* (شماره پنجم)، ۵۴۱-۵۵۰.
- دولت رفتار حقیقی، م. (۱۳۸۸، بهار و تابستان). جایگاه و ماهیت حقوق سازمان های غیردولتی با تأکید بر نظام حقوقی ایران. *مجله تحقیقات حقوقی* (شماره ۴۹)، ۳۸۷-۴۲۰.
- رجبی، آ.، و حصاری نژاد، ج. (۱۳۹۲، پاییز). شرکت های مردم نهاد شهری؛ راهکاری برای مشارکت شهروندان در مدیریت شهری. *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری* (شماره چهارم)، ۱۱۱-۱۲۹.
- رحیمی، م. (۱۳۸۷). بررسی نقش نهادهای جامعه مدنی در روند گذار به سوی دموکراسی در کشورهای در حال توسعه.
- رضایی، ع. (۱۳۷۵). مشارکت اجتماعی هدف یا ابزار توسعه. *اطلاعات سیاسی-اقتصادی* (۱۰۹-۱۱۰).
- رفیعی، ف.، صباغ، م.، و ابراهیمی، ر. (بدون تاریخ). نقش سازمان های مردم نهاد در گسترش امنیت انسانی. *مجموعه مقاله های همایش بین المللی امنیت انسانی در غرب آسیا*، (ص. ۳۴۵-۳۶۴). تهران.
- رضانی قوام آبادی، م.، و شفیعی سردشت، ج. (۱۳۹۱). آسیب شناسی طرح ناظر بر تأسیس، فعالیت و نظارت بر سازمان های مردم نهاد. *فصلنامه تحقیقات حقوقی* (شماره ۵۸).
- شاه بهرامی، ف.، پیشگاهی فر، ز.، زال پور، ک.، و بختیاری، ت. (۱۳۸۹). تأثیر فعالیت های سازمان های مردم نهاد بر پیشگیری از ارتکاب جرم زنان سرپرست خانوار. *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی* (شماره سوم)، ۵۰۴-۵۱۸.

- فرامرز قراملکی، ا. و سالاری، ز. (۱۳۸۸). *اخلاق در سازمان های مردم نهاد*. تهران: مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
- کاملی، م. و رضایی، ع. (۱۳۹۰، بهار). عوامل مؤثر بر اشراف اطلاعاتی بر سازمان های مردم نهاد شهر همدان در سال ۱۳۸۷. *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی* (سال ششم، شماره اول)، ۶۳-۷۶.
- گلشن پژوه، م. (۱۳۸۱). *راهنمای سازمان های غیردولتی*. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر.
- مقیمی، س. (۱۳۸۷). *کارآفرینی در نهادهای جامعه مدنی: پژوهشی در سازمان های مردم نهاد* (نسخه چاپ سوم). تهران: مرکز کارآفرینی دانشگاه تهران.
- منظمی تبار، ج. (۱۳۸۵). نقش مشارکت مردمی در تقویت اجتماعی. *فصلنامه دانش انتظامی* (شماره دوم).
- موحد، ع.، فیروزی، م.، زارعی، ر. و ظفری، م. (۱۳۹۲، بهار). نقش سازمان های مردم نهاد برای مشارکت در بازسازی بافت های فرسوده نمونه موردی: بافت فرسوده بخش مرکزی اهواز. *جغرافیا* (شماره ۳۶)، ۷۹-۹۸.